

Vygotsky, Lev

لئو ویگوتسکی (۱۸۹۶ - ۱۹۳۴) در ۱۷ نوامبر ۱۸۹۶ م در خانواده متوسط یهودی در اورشا^۱ به دنیا آمد، اما به دلیل منسوب پدر با سمت رئیس بانک، در شهر گمل^۲ بزرگ شد. مادر که دوره دبیری را گذرانده بود، وقت خود را به پرورش و تربیت ۸ فرزندش در منزل اختصاص داد و با گفت و شنودهای صمیمانه و غنی، پیرامون مباحث تاریخی، ادبی و علمی با آنان در شکل گیری افکار اندیشمند بزرگی همچون ویگوتسکی نقش انکارناپذیری داشت. ویگوتسکی تحصیلات دبستان را در کنار مادر و معلم خصوصی در منزل گذراند، و تحصیلات متوسطه را در مدرسه دولتی گیمنازیوم طی کرد. اغلب آموزگاراناش به دلیل قدرت روان خوانی، حافظه بالا و علاقه به شعر، نمایش، فلسفه و تاریخ، به او لقب «پروفیسور کوچولو» می دادند. او در سن ۱۷ سالگی با کسب مدال طلا از دبیرستان فارغ التحصیل شد و با وجود سهمیه دانشگاهی محدود برای یهودیان، توانست در همان سال وارد رشته پزشکی شود، اما خیلی زود متوجه عدم تجانس روحیات خویش با این رشته شد و رشته خود را به حقوق تغییر داد. به محض ورود به دانشگاه متوجه علاقه وافر به مطالعه روان شناسی و فلسفه شد و زمانی که در ۱۹۱۷ م از دیپارتمان علوم قضایی دانشگاه مسکو فارغ التحصیل شد، توانست رشته تاریخ و فلسفه مؤسسه آموزش عالی شانائوسکی^۳ را نیز به اتمام رساند و برای تدریس ادبیات و فلسفه به گمل بازگشت که در آن روزها درگیر رنج، فساد، قحطی، بیماری سل و جنگ بود، و آزمایشگاه روان شناسی را تأسیس نمود. وی در سال ۱۹۲۴ با رزا اسمخوفا^۴ ازدواج کرد و حاصل آن دو دختر بود که بعدها دختر ارشد او گیتا^۵

(۱۹۲۵-۲۰۱۰) حافظ و بنانی انتشار کارها و دست نوشته هایش شد، که نقش مهمی در آشنایی امروز ما با کارهای ویگوتسکی دارد (اسمیت، ۱۳۹۶).

زندگی حرفه ای: در ۱۹۲۴ م وی پس از شرکت در دومین کنگره عصب روان شناسی روسیه در لنینگراد و عرضه مقاله ای در خصوص «روش های تحقیق روان شناسی و بازتاب شناسی^۶»، بنا به پیشنهاد لوریا و کورنیلوف^۷ به عضویت مؤسسه روان شناسی مسکو درآمد، و دوستی و همکاری صمیمانه ای میان وی، لوریا و لئون تی یف^۸ شکل گرفت، که خودشان آن را «ترویکا^۹» یا سه همیار می نامیدند. در همین زمان، وی در مرکز ویژه کودکانی که مشکلات جسمانی و «عقب ماندگی ذهنی» داشتند، مشغول به کار شد و در ۱۹۲۵ م علاوه بر اینکه رساله دکتری خود در حوزه روان شناسی هنر به پایان رسانید، موفق شد طرح ملی آموزش به کودکان «ناشنوا- ناگویا^{۱۰}» را در کنفرانسی در لندن عرضه دهد و «مؤسسه تجربی نقص شناسی^{۱۱}» را در مسکو راه اندازی کند (قاسم زاده، ۱۳۸۷؛ هدایتی، ۱۳۹۴).

توجه ویگوتسکی به تعلیم و تربیت بیش از هر کسی از ایده های مارکس، انگلس و رویکرد دیالکتیک هگل برگرفته شده بود، اگرچه به طور کامل با آنها موافق نبود (اسمیت، ۱۳۹۶). مارکس، تفکر افراد را وابسته به زندگی مادی آنها در مقطع خاصی از رشد تاریخی می دانست؛ انگلس نیز به تأثیر شگرف ابزارها در قالب کلی فناوری بر تکامل زندگی انسان تأکید داشت. هگل نیز رشد انسان را از تحلیل دیالکتیکی تاریخ تشریح می کرد، و بین جهان طبیعی و جهان فرهنگی تمایز قائل بود. ویگوتسکی تحت تأثیر اندیشه های زمانه خویش بر این باور بود که رشد شناختی انسان، همواره تحت تأثیر دو اصل تاریخی و فرهنگی است و جریان هایی که بر زندگی اجتماعی کودک حاکم است، به

6. Reflectology
7. Luria & Kornilov
8. Leont'ev
9. Troika
10. Deaf and mute
11. Experimental institute of defectology

1. Orsha
2. Gommel
3. shanavsky
4. Roza Smekhova
5. Gita Vygodskaya

دستاوردهای علمی

ویگوتسکی با بهره‌گیری از روش‌شناسی مارکسیستی به صورت بنیادی مجدد نظریه‌های روان‌شناختی در حوزه رشدشناختی و یادگیری پرداخت. حاصل یک دهه فعالیت علمی وی در سه دسته کلی، شامل: نظریه تاریخی- فرهنگی رشدشناختی؛ نظریه روان‌شناختی آموزش و یادگیری؛ و نظریه ارتباط میان اندیشه و زبان، است.

• **نظریه تاریخی- فرهنگی رشدشناختی.** از نظر ویگوتسکی، کلیه مفاهیم در بافت فرهنگی خاصی و در برهه‌ای از تاریخ، که کودک در آن شروع به بالیدن می‌کند، از طریق ابزارهایی به او انتقال می‌یابد، این ابزارهای روان‌شناختی همچون زبان، ریاضی، موسیقی، و هنر، طی سال‌های متمادی از سوی انسان‌ها ساخته و پرداخته شده‌اند. کودک از طریق روش‌های ساختارمند اجتماعی، با تکالیفی برای جذب ابزارهای روان‌شناختی خاص مواجه می‌شود، و با درونی‌سازی آنها عضو کامل و مقبولی از فرهنگ جامعه خود می‌گردد (Wertsch, 2007: 178). رشدشناختی همواره ناشی از تعامل انسان‌ها با یکدیگر و به‌ویژه تعامل فرد بزرگسال یا فرد مجرب تر با کودک است. این تعامل سبب ارتقای کارکردهای ابتدایی (طبیعی) به کارکردهای عالی (فرهنگی) ذهن می‌شود. کارکردهای عالی مثل تفکر منطقی، استدلال، انتزاع، زبان و توجه ارادی، از طریق درونی‌سازی نشانه‌های فرهنگی با میانجی‌گری ابزار و نشانه‌های اجتماعی، از رشد کارکردهای ابتدایی مثل ادراک نخستین، حافظه، توجه خودانگیخته، ویژگی‌های پویای نظام عصبی و به عبارتی کلیه استعدادهای بیولوژیکی انسان حاصل می‌شود (Wertsch, 1985). میانجی‌گری، روش به‌کارگیری علائم و نمادها، به منظور فهم و شرح یا بازنمایی جهان یا تجربیات ما در هنگام برقراری رابطه است (اسمیت، ۲۰۰۹). آنچه سبب درخشش ویگوتسکی در زمانه خود و پس‌از آن می‌شود، احراز تفکر آونگی‌ای قدرتمند از درک زیست‌شناسی رفتار انسان در توصیف فعالیت‌های اجتماعی-

او ابزارهایی عرضه می‌کند که کودک با جذب و درونی‌سازی آنها، خود را بخشی از جامعه خویش می‌سازد. از نظر او جهان فرهنگی از جهان طبیعی نشأت گرفته است، و جنبه‌های روان‌شناختی فعالیت مادی ابزاری، و فعالیت میانجی‌گر نمادین (ابزار روان‌شناختی)، درهم تنیده هستند (کوزولین^۱، ۱۳۸۱: ۱۵۳).

ویگوتسکی بیش از ۱۸۰ مقاله نوشت، که به‌دلیل ممنوعیت چاپ و نشر آثار وی از سوی استالین، تنها ۱۵ اثر در زمان حیاتش به چاپ رسید. اما گیتا توانست در ۱۹۵۶ م برخی از این دست‌نوشته‌ها را به چاپ برساند. پس از «تجزیه و تحلیل نمایشنامه هاملت» به‌منزله رساله دکتری، مقالاتی مثل «روان‌شناسی تربیتی» (۱۹۲۶)، «معنای تاریخی بحران در روان‌شناسی» (۱۹۲۷)، مسئله رشد فرهنگی کودک» (۱۹۲۹)، «انسان اولیه و رفتارهایش» (۱۹۳۰)، «روان‌شناسی نوجوانی» (۱۹۳۱)، «بازی و نقش آن در رشد ذهنی کودک» (۱۹۳۳) در زمان حیات وی به چاپ رسید، و «اندیشه و زبان ۲»، نخستین کتاب اوست که در ۱۹۳۴ م چند ماه پس از درگذشت او چاپ شد، اما به‌سرعت توقیف شد و اجازه نشر پیدا نکرد. کوزولین در ۱۹۶۲ م نخستین برگردان این اثر به زبان انگلیسی را با نام تفکر و گفتار ۳ به چاپ رساند که گزیده‌ای از کل کتاب بود. کتاب دوم او با نام ذهن در جامعه ۴ در ۱۹۷۸ م به انگلیسی ترجمه و چاپ شد، که در تبیین شکاف میان مکاتب روان‌شناسی روسی و اروپایی بسیار مؤثر بود، و سبب تأثیر عمیق اندیشه‌های او در شکل دهی روان‌شناسی از ۱۹۲۰ م تا به امروز شد (Newman&Holzmann, 1993). در ۱۹۷۸ م تولمین^۵، در مروری که به همین کتاب داشت، او را «موتزارت روان‌شناسی» نامید.

1. Kozulin
2. Thought and Language
3. Thinking and speech
4. Mind in Society
5. Toulmin

منجر به تحولاتی در نظام آموزش شد، از جمله شکل‌گیری «نظریهٔ فعالیت» که شامل فرایندهای مربوط به زندگی واقعی فرد در جهان عینی اطراف اوست، و در حقیقت شامل کلیه اشکال غنی و متنوع اجتماعی بودن است (Leont'ev, 1978: 12). مفهوم دیگری که از این ایده استخراج می‌شود، بازی و معناسازی است. کودک در هنگام این فعالیت، موقعیت‌های «بازی وانمودی»^۴ را می‌آفریند و می‌تواند زمینهٔ دیداری^۵ را از زمینهٔ ادراکی^۶ یا معنایی جدا کند. از این منظر، بازی گامی است برای استخراج معنا از زمینه^۷، یعنی توانایی اندیشیدن دربارهٔ برخی موضوعات، حتی هنگامی که آن موضوعات واضح و آشکار نباشند (اسمیت، ۲۰۰۹). وی براساس ایدهٔ منطقیهٔ مجاور رشد «ارزیابی پویا»^۸ را بنیان نهاد. در این ارزیابی، به جای آنکه بر محصول یادگیری (مثل نمره ضریب هوشی) تمرکز شود، بر فرایندهای ذهنی (مثل راهبردهای شناختی که از سوی کودک به کار گرفته می‌شود) توجه می‌شود (Lidz, 1995: 144).

• **نظریه ارتباط میان اندیشه و زبان.** ویگوتسکی برای درک مسیر رشد فکری انسان، ارتباط عمیق بین اندیشه و زبان را روشن ساخت. او زبان را به منزلهٔ مهم‌ترین «نظام قابل توجه یا برجسته‌سازی پیچیده»^۹ در نظر می‌گیرد، و ارتباط میان گفتار بی‌صدای درونی^{۱۰} و همچنین زبان گفتاری^{۱۱} را با تفکر، تشریح می‌کند. برخلاف پیازه، از نظر ویگوتسکی نخستین گفتار کودک، پیش از آنکه انتظار برود اجتماعی است، به این معنا که گفتار کودک همیشه دربارهٔ ارتباط با دیگران است. وی بر این باور بود که گفتار درونی، از طریق فرایند درونی شدن گفتار بیرونی رشد می‌یابد، کودکان

فرهنگی است، که آن را اصل ژنتیک- فرهنگی رشدشناختی می‌نامد (Gindis, 1996: 32-64). نظریه او معطوف به تعامل دوسویه تکوین نوعی یا فیلوژنی (Phylogenetics) و رشد اونتوژنی (Ontogenetics) یا تکوین فردی است. وی در عین اهمیت به رشد زیست‌شناختی، معتقد است کودک برای تخصیص^۱ (از آن خودسازی^۲) کارکردهای عالی ذهن به خود، ابتدا مفاهیم را در کنشی اجتماعی یا میان فردی، در خلال تعامل با سایرین تجربه می‌کند، و سپس این مفاهیم تعاملی را از طریق فرایند فعال درونی‌سازی به کنش‌های فردی یا درون روان‌شناختی تبدیل می‌کند (اسمیت، ۲۰۰۹).

وی براساس مفاهیم کارکردهای روان‌شناختی «طبیعی» و «فرهنگی»، دو مفهوم نقص‌شناسی اولیه و ثانویه و ارتباط بین آنها در حوزه آسیب‌شناسی روانی و سایر ناتوانی‌ها را مطرح کرد. «نقص اولیه» اشکالی جسمانی است که در اثر عوامل زیست‌شناسی رخ می‌دهد، اما «نقص ثانویه» به کژکاری‌های کارکردهای عالی روان‌شناختی گفته می‌شود که تحت تأثیر عوامل اجتماعی رخ می‌دهد، وظیفه نظام آموزشی، به حداقل رساندن نقص ثانویه است (Vygotsky, 1995: 66).

• **نظریه روان‌شناختی آموزش و یادگیری.** ویگوتسکی روان‌شناسی آموزشی اصولاً با ایده «منطقه مجاور (تقریبی) رشد»^۳ (زد. پی. دی) شناخته می‌شود، او با طرح این ایده اهمیت آموزش را در پیش‌برد رشدشناختی کودک محرز ساخت. منطقهٔ مجاور رشد فاصله‌ای است میان سطح رشد فعلی، حوزه‌ای که کودک در آن به‌طور مستقل قادر به حل مسائل است، و سطح رشد بالقوه، که کودک برای غلبه بر مسائل آن حوزه، به همیاری و راهنمایی فردی بزرگسال یا خبره‌تر نیازمند است (Vygotsky, 1935: 86). بسط این ایده

4. Pretend play
5. The visual field
6. The field of sense
7. Decontextualisation of meaning
8. Dynamic Assessment
9. Complex signalization system
10. Silent inner speech
11. Spoken Language

1. Appropriating
2. Proportion
3. Zone of Proximal(or Potential) Development

خردسال قبل از اندیشه بدون کمک گفتار، ابتدا با صدای بلند فکر می‌کنند، که آن را گفتار خودمحورانه^۱ می‌نامند، و بدین ترتیب بین گفتار پیش‌تفکری^۲ و اندیشه پیش‌کلامی^۳ تمایز قایل می‌شود. به‌طور خلاصه در نخستین مراحل رشد، کودک نیاز دارد تا آنچه را انجام می‌دهد یا می‌اندیشد به‌طور کلامی بیان کند. هنگامی که کودک دیگر نیازی به بیان کلامی اندیشه‌اش ندارد، گفتار خودمحورانه درونی می‌شود. بنابراین آنچه که گفتار بیرونی بود به گفتار درونی تبدیل شده است (Vygotsky, 1986).

ویگوتسکی در سن ۳۸ سالگی بر اثر بیماری سل درگذشت. وی در دوره کوتاه فعالیت علمی خود (۱۹۲۴ - ۱۹۳۴) جزء معدود دانشمندانی است که دانشی دایره‌المعارفی دارد، چرا که تألیفات متعدد او طیف وسیعی از زمینه‌های تاریخی، هنری، روان‌شناسی، متدولوژی و نورولوژی را داراست (قاسم زاده، ۱۳۸۷: ۱۵). وی یکی از بزرگ‌ترین نظریه‌پردازان نیمه نخست قرن بیستم میلادی محسوب می‌شود که پس از خود پایه‌های بسیاری از تحولات آموزشی را بنیان نهاد (هدایتی، ۱۳۹۴؛ Mercer, 2000)؛ از آن جمله می‌توان به جنبش آموزش تأملی فلسفه برای کودکان (Lipman, 1969)، یادگیری مشارکتی (Jonson & Jonson, 2001)، و یادگیری اکتشافی (Brunner, 1962) اشاره کرد و بی‌تردید نظام‌های تعلیم و تربیت در قرن بیست و یکم میلادی همچنان چیزهای بسیاری از روشنگری‌های این دانشمند می‌بایست بیاموزند و به‌کار گیرند (Ylimaki, 2010).

کتاب‌شناسی

اسمیت، ساندر (۱۳۹۶) کودکان و معلمان در کلاس ویگوتسکی، ترجمه مهرنوش هدایتی و زهرا زراعت. تهران: انتشارات پژوهشگاه علوم

انسانی و مطالعات فرهنگی.

کوزولین، آکسی (۱۳۸۱) روان‌شناسی ویگوتسکی، ترجمه حبیب‌الله قاسم‌زاده. تهران: انتشارات انزلی.

قاسم‌زاده، حبیب‌الله (۱۳۸۷) مقدمه ای بر چاپ چهارم کتاب اندیشه و زبان اثر لئو ویگوتسکی، ترجمه حبیب‌الله قاسم‌زاده. تهران: انتشارات ارجمند، ج ۴.

هدایتی، مهرنوش (۱۳۹۴) رقص فلسفی کودکان بر آهنگ موتزارت روان‌شناسی. مقدمه ای تفصیلی بر کتاب ناتاشا اثر متیو لیپمن، ترجمه مهرنوش هدایتی. انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

Gindis, B. (1999) Vygotsky's Vision: Reshaping the Practice of Special Education for the 21st Century, Remedial and Special Education, Vol.20, No. 6.

Leont'ev, A. (1978). Activity, consciousness, and personality. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Lidz, C. (1995) Dynamic Assessment and the Legacy of L.S. Vygotsky. School Psychology International, Vol 16, No. 2.

Mercer, N. (2000). Words and Minds: How We Use Language to Think Together, Routledge

Newman, F., & Holzman, L. (1993) Lev Vygotsky: Revolutionary scientist, New York: Routledge.

Toulmin, S. (1981) "A Mozart in psychology", Questions of psychology, No. 10. (In Russian).

Vygotsky, L. (1935/1978). Mind in society: The development of higher psychological.

Vygotsky, L. (1986). Thought and Language. Cambridge: MIT Press.

Vygotsky, L.S. (1995). Problemy Defectologii [Problems of Defectology] Moscow: Prosvetshenie Press.

Wertsch, J. V. Mediation. In H. Daniels, M. Cole & J. V. Wertsch (Eds.), The Cambridge Companion to Vygotsky, Cambridge: Cambridge University Press, 2007.

Wertsch, J. (1985) Vygotsky and the social formation of mind, Cambridge, MA: Harvard.

Ylimaki, R. (2010) Towards a Neo-Vygotskian Approach to 21st Century Learning. University of Arizona.

مهرنوش هدایتی^۴

^۴ . استادیار پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، پژوهشگاه اخلاق و تربیت.

1. Egocentric
2. Pre intellectual
3. Pre verbal